

DE CE ESTE IMPORTANTĂ INTEGRITATEA ACADEMICĂ?

Autor: Elena-Cristina Enoiu | 17 februarie 2023

Introducere

Viața unei universități este în mod indisolubil legată de tradiția ei, de imaginea construită în timp și de performanța pe care o obține în mediul academic. Există mai multe sisteme care analizează aceste rezultate și care exprimă, având în vedere anumiți indicatori, gradul ei de reușită. Oare putem afirma astăzi că prestigiul unei universități este asigurat nu doar de rezultatele (cantitativ sau procentual) vizibile ale eforturilor membrilor săi, ci și de calitatea umană și morală a acestora? Cât de mult cântărește în ochii publicului permanenta acordare a membrilor unei comunități academice la valori perene ale umanității, precum onestitatea, curajul sau dreptatea? Sau oare toate aceste valori, odată ce sunt internalizate, se reflectă în fiecare aspect al activității lor și, deci, în performanța universității privită ca entitate distinctă? Cu ce probleme de ordin etic se confruntă universitatea și ce mecanisme ar trebui să fie dezvoltate, la nivel instituțional, dacă această raportare la morală a membrilor comunităților academice este una vitală pentru societate? Iată câteva dintre întrebările la care voi încerca să creionez câteva direcții de răspuns în cele ce urmează, în încercarea de a formula un argument pentru integritatea academică.

Universitatea și reperele ei morale

Atunci când ne gândim la idealul de universitate, imaginea care ni se construiește în minte este a acelui spațiu de ciocnire fructuoasă, onestă, dar ordonată, a ideilor, acel sanctuar al cunoașterii și al dezbaterii, având un scop plinar, acela de căutare a adevărului. Membrii corpului universitar sunt aduși în acest spațiu și animați în activitatea lor de cercetare de această dorință de deslușire a adevărului, care are potențialul de a conduce, ulterior, la bunăstarea societății. Cea mai semnificativă contribuție a universității este cea resimțită pe piața ideilor, care vor zidi, în viitor, principalele repere ale existenței unei societăți. De aceea, imaginea ideală a universității

este aceea a unui înțelept constructor, care „furnizează” lumii, în urma efortului său de analiză și de cercetare, idei și concepte, care vor putea mobiliza ulterior scânteia creativă a societății.

Fiind o instituție care urmărește performanța și care se preocupă de construirea, în egală măsură, a unor idei, dar și a unor destine, universitatea trebuie să fie calibrată de un spectru de valori care să îi ghideze activitatea, are nevoie de repere de moralitate pentru ca performanța ei să nu fie doar o iluzie cantitativă și deloc calitativă. Altfel spus, ceea ce urmărește universitatea prin activitatea ei nu este doar obținerea unor rezultate procentuale care o avantajează (de exemplu, un procent ridicat de integrare pe piața muncii a absolvenților săi), ci și cultivarea și păstrarea unui climat al dezbaterii și al cunoașterii oneste, rezultat al respectării principiului libertății academice. Universitatea care își respectă misiunea și care nu dorește să se îndepărteze de ea are, din această perspectivă, datoria de a depune eforturi pentru ca acest deziderat să nu rămână în sfera posibilului, ci să fie o realitate care se trăiește și se construiește în fiecare zi.

Odată ce vedem universitatea ca pe un mediu al formării (unor caractere, unor idei, unor atitudini), putem observa că înăuntrul universității se creionează un anumit climat, o anumită atmosferă, o serie de standarde și de practici, dar, mai ales, un nivel de moralitate. Mediul universitar are prin excelență această potențialitate de a modela caractere și de a insufla comportamente dezirabile sau, dimpotrivă, de a cultiva sentimentul că morala rămâne o dimensiune izolată și teoretică a mediului universitar, nu o practică general valabilă și asumată. Astfel, se susține că mediul universitar nu joacă un rol pasiv în dezvoltarea morală a membrilor săi, pentru că el are capacitatea „*de a constrânge sau de a stimula membrii universității să acționeze moral ori imoral*”¹.

De aceea, membrii corpului universitar poartă această responsabilitate față de propria formare morală, dar și față de cea dezvoltată în cadrul instituției, pentru că standardele impuse la acest nivel vor determina, ulterior, calitatea educației și a cercetării, dar și nivelul de performanță onestă pe care îl ating membrii săi. Dacă societatea se plânge (în mod legitim) că flagelul care distruge echilibrul în societate este tocmai corupția morală a oamenilor, care poate ajunge, mai devreme sau mai târziu, să se manifeste prin fapte, atunci ar fi o imprudență cu consecințe nefaste pe termen lung din partea universităților să neglijeze aspectele de ordin moral din procesul de formare de care ele sunt responsabile.

În acest punct, e necesar să menționăm că această aplecare a omului spre a acționa în conformitate cu morala este o deprindere care poate fi învățată, pentru că se internalizează mai ales prin faptă și prin acțiune. Valorile pe care le nutrim cu adevărat și care contează pentru viața noastră sunt, adesea, cele pe care le exprimăm prin acțiunile noastre. De aceea, consider că acest exercițiu permanent de raportare la morală este mai ușor asimilat și mai bine integrat în structura interioară a omului prin

intermediul comunității în care se află, în care studiază sau în care muncește.

O observație pertinentă în acest sens o face Jean-Jacques Rousseau, atunci când afirmă că *„atîta timp cît sensibilitatea sa (n.r. a omului) este limitată la propria sa persoană, el nu are nimic moral în acțiunile sale; numai cînd sensibilitatea începe să se extindă în afara lui, el dobîndește mai întîi sentimente, apoi noțiunile de bine sau rău, care-l fac să devină cu adevărat om și parte integrantă a speciei sale”*². Moralitatea, din această perspectivă, începe să capete contur dincolo de spectrul teoretic abia în momentul în care omul pășește în afara sa și se confruntă cu situații de viață care îi pun la încercare acele valori internalizate. O comunitate academică are, de aceea, valența de a verifica, de a examina modul în care membrii săi se raportează la moralitate, pe de o parte, dar are mai ales capacitatea de a le cultiva și de a crea un mediu în care valorile morale sunt o permanentă sursă de calibrare pentru membrii săi, pe de altă parte.

Problemele de ordin moral ale universității și consecințele lor

Dacă ar fi să ne gândim la dezamăgirile oneste ale profesorilor sau ale studenților din universități, am constata că multe dintre ele coincid sau se suprapun, ceea ce indică faptul că, în definitiv, cele două „categorii” din comunitatea academică nu lucrează una împotriva alteia, ci, dimpotrivă, au un scop comun: acela de a învăța, de a aprofunda, de a dezbate și, în cele din urmă, de a construi împreună, considerând că profesorii sunt surse de inspirație pentru studenții lor în aceeași măsură în care studenții sunt surse de inspirație pentru profesorii lor. Pornind discuția de la această prezumție, conform căreia membrii corpului academic țintesc spre același orizont, putem observa că majoritatea problemelor recurente și acute din mediul universitar își găsesc resorturile tocmai în neglijarea sau lipsa raportării la morală.

Un sondaj de opinii³ realizat în cadrul Universității București arată că principalele comportamente imorale întâlnite în universitate sunt următoarele: relația viciată dintre profesori și studenți (vizând modul de adresare, hărțuirea sau tratarea arogantă a studenților), plagiatul, conflictul de interese și nepotismul, traficul de influență, corectitudinea notării, încălcarea dreptului la confidențialitate sau statutul micilor cadouri instituționale. Aceste probleme au aptitudinea de a eroda până la distrugere construcția universității, de a crea animozități sau dispreț nu numai față de persoanele în cauză, ci și față de actul educațional în genere, pot demotiva studenții merituoși și chiar pot corupe în măsura în care astfel de comportamente devin generalizate. Mai mult, prin experimentarea lor pe termen lung, studenții pot ajunge să le considere firești și să imite aceste atitudini la rândul lor, atunci când se vor afla în poziții de autoritate. Dificultățile inerente activității de învățare (care pot rezulta din cantitatea de informație ce trebuie asimilată, din modul în care este transmisă, din dificultatea examenelor și numărul lor, din dificultatea înțelegerii și asimilării unor concepte sau de a construi ulterior raționamente proprii) sunt augmentate prin frustrarea generată de problemele

expuse în sondajul de mai sus.

De partea cealaltă, profesorii pot resimți aceleași sentimente, însă din alte cauze, precum lipsa de interes a studenților, tendința de a urmări cu mai multă determinare obținerea unei note decât achizițiile intelectuale, furtul (manifestat prin copiat sau plagiat), puterea uneori scăzută de concentrare a studenților, lipsa de implicare prin adresarea de întrebări pertinente sau insuficienta aprofundare a materiei, lipsa de empatie a studenților unii față de ceilalți sau competitivitatea excesivă. Unele dintre aceste probleme pot fi reglate prin însăși atitudinea profesorului și prin tactul său pedagogic, însă altele sunt mult mai profunde și pot ascunde slaba capacitate a studenților de a își analiza comportamentul și de a se raporta la ceea ce este moral prin acțiunile lor. Un profesor care, prin comportamentul său, reprezintă un model de moralitate, poate impune un astfel de standard în mod natural studenților săi, iar aceștia vor fi încurajați, cel puțin prin puterea exemplului, să acționeze la fel. E adevărat, totuși, că un profesor moral nu poate suplini, prin simpla sa prezență și activitate, imoralitatea înrădăcinată a unei întregi comunități academice; de aceea, universitatea trebuie să cultive, în permanență, acel climat moral în care derapajele sunt excepționale, fiind semnalate și corectate, pe cât posibil.

Studiu de caz: plagiatul

Dintre problemele morale ale universității expuse anterior, voi discuta ceva mai amănunțit despre plagiat, nu doar pentru că reprezintă un subiect de interes în societatea românească, dar și pentru că ascunde o serie de probleme mai profunde decât am tinde să ne imaginăm la o primă vedere.

Din perspectiva studenților care se lasă seduși de posibilitatea de a „rezolva” o sarcină dificilă (din moment ce nu se bazează pe propriile cunoștințe pentru a o duce la bun sfârșit), plagiatul devine „soluția” pentru mai multe probleme preexistente: dezorganizarea sau organizarea deficitară a propriului program, insuficienta cunoaștere sau cercetare a respectivului domeniu, lipsa de interes față de tema aleasă, dar și absența unui exercițiu de sistematizare intelectuală. Scrisul presupune, din această perspectivă, preexistența unei ordini și a unei înțelegeri privind conceptele ce vor fi utilizate, presupune o logică a argumentării, un exercițiu de a filtra informația și de a alege esențialul. Uneori, toate aceste nefericite întâmplări se întâlnesc, iar rezultatul catastrofal este „anihilat” prin plagiat.

Ceea ce omit însă cei care apelează la plagiat ca soluție finală este minciuna pe care o propagă nu doar față de comunitatea academică din care fac parte, ci și față de propria persoană. Minciuna, într-o definiție oferită de Fericitul Augustin, este atributul omului care are inimă dublă („*De unde se și zice că mincinosul are „inimă dublă”, adică două feluri de a cugeta - unul cu privire la lucrul despre care sau știe, sau socotește că este adevărat, dar pe care nu îl enunță, celălalt cu privire la un lucru pe care îl enunță, știind*

sau socotind că este fals"⁴). Același autor consideră că, în esență, principala componentă a minciunii este „*voința de a înșela*"⁵. Această „voință de a înșela” se situează la antipodul onestității academice. Atunci când vine vorba despre plagiat, această minciună se traduce printr-o incoerență între ceea ce ești și ceea ce vrei să pari, între aptitudinile intelectuale cu adevărat dobândite și cele mimate. Mai mult, reprezintă o formă de furt, pentru că, la rândul său, informația implantată artificial în textul propriu reprezintă rezultatul unui demers intelectual desfășurat de altcineva, o sinteză a muncii, a timpului și a dedicării sale.

Pentru comunitatea academică, plagiatul reprezintă o formă de autodistrugere. Încrederea în comunitatea academică și în autoritatea ei științifică are de suferit, la fel cum încrederea chiar între membrii universităților va fi știrbită⁶, din moment ce onestitatea intelectuală pe care o presupune efortul de cercetare este desființată. De aceea, deprinderile de acest fel ar trebui să fie formate încă din anii de școală, fiind necesară o înțelegere a fenomenului și a cauzelor sale, astfel încât respectarea rigorilor academice să reprezinte o continuare firească a efortului de învățare și de cercetare, dar și o formă de respect față de propria muncă și față de munca celorlalți.

Posibile soluții

Legislația în vigoare a receptat o bună parte din aceste probleme și a încercat să configureze un cadru care să permită semnalarea și sancționarea abaterilor din această sferă. Spre exemplu, Legea nr. 206/2004 oferă o serie de definiții utile (pentru plagiat sau pentru autoplăgiat), consacrand totodată obligația instituțiilor de învățământ de a înființa comisii de etică, scopul acestora fiind acela de a „*urmări în cadrul unităților sau al instituțiilor respectarea codurilor de etică specifice domeniului*"⁷. Același act normativ prevede o serie de sancțiuni pentru abaterile constatate, de la avertisment⁸ și până la desfacerea disciplinară a contractului de muncă.

Măsura în care actele normative reușesc „să educe” comunitatea academică și să contribuie la menținerea unui climat de dezbatere onestă în universități rămâne de apreciat în concret. Mai mult decât a sancționa, legislația din acest domeniu își propune să responsabilizeze și să atragă atenția asupra fenomenului. Integritatea academică este o valoare cardinală pentru universități și o coordonată esențială în analiza performanțelor lor, chiar dacă asumarea ei nu produce, în sine, ecouri. Încălcarea ei, însă, compromite nu doar imaginea universității și percepția publicului asupra sa, ci și fibra de încredere a întregii comunități academice, care își pierde deopotrivă bazele și scopul.

NOTE

1. Emanuel Socaciu, Constantin Vică, Emilian Mihailov, Toni Gibeau, Valentin Mureșan,

- Mihaela Constantinescu, *Etică și integritate academică*, Ed. Universității din București, 2018, p. 45. ↑
2. Jean-Jacques Rousseau, *Emil sau despre educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973, p. 203. ↑
3. Emanuel Socaciu, Constantin Vică, Emilian Mihailov, Toni Gibeă, Valentin Mureșan, Mihaela Constantinescu, *Etică și integritate academică*, loc. cit. ↑
4. Sfântul Augustin, *Despre minciună*, Ed. Humanitas, București, 2016, p. 35. ↑
5. *Ibidem*, p. 37. ↑
6. Emanuel Socaciu, Constantin Vică, Emilian Mihailov, Toni Gibeă, Valentin Mureșan, Mihaela Constantinescu, *Etică și integritate academică*, p. 117. ↑
7. Art. 10 din Legea nr. 206 din 27.05.2004. ↑
8. Art. 11¹ din Legea nr 206 din 27.05.2004. ↑

BIBLIOGRAFIE

1. Jean-Jacques Rousseau, *Emil sau despre educație*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973.
2. Emanuel Socaciu, Constantin Vică, Emilian Mihailov, Toni Gibeă, Valentin Mureșan, Mihaela Constantinescu, *Etică și integritate academică*, Editura Universității din București, București, 2018.
3. Sfântul Augustin, *Despre minciună*, Editura Humanitas, București, 2016.
4. Legea nr. 206 din 27 mai 2004 privind buna conduită în cercetarea științifică, dezvoltarea tehnologică și inovare.

Imagine: Unsplash